

TÜRKÇEDE ÖN SESTE ÜNLÜ DÜŞMESİ (APHAERESİS-APHESİS) ÖRNEKLERİ*

Vahit TÜRK

Türkçenin lehçe ve şivelerini tek tek ele aldığımızda, ön seste ünlü düşmesinin lehçe ve şivelerin her birinde birkaç sözle sınırlı olduğu görülmekte ve bu yüzden de bu mesele üzerinde pek durulmamaktadır. Türkçeyi bir bütün olarak incelediğimizde ise hemen hemen *şartlı* bir ses olayı ile karşı karşıya olduğumuz ortaya çıkmaktadır.¹ Türkçe için *düzensiz ses değişmesi* olarak kabul edilen bu ses olayı, dilin *kullanımından* kaynaklanmakta ve lehçe ve ağızlara göre farklı sözlerde karşımıza çıkmaktadır.

Baskakov, Türkçedeki ünlü değişmelerini incelediği bir yazısında; Türkçenin ünlülerindeki değişmelerin çeşitli şekillerde tasnif edilebileceğini, ancak şimdiye kadar "ne tek ayrışmasına ne de daha komplike esaslara dayanan ve vokallerin değişmelerini açıklayan özel monografiler yazılmıştır."² diyerek Türkçenin ünlüleriyle ilgili çalışmaların yetersizliğini belirtmektedir. Biz, ön seste ünlü düşmesinin öncelikle düşen ünlülerin özellikleriyle ilgili olduğu düşüncesindeyiz. Örnekler incelendiğinde bu ses olayının hangi şartlarda geliştiği daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Türkçedeki ses değişmelerinin konu edildiği bir çalışma da Efrasiyap Gemalmaz'a aittir. Bu yazıda bütün olarak ses değişmeleri ele alınmakla birlikte konumuzla ilgili bazı bilgiler de verilmektedir; "Çeşitli Türk lehçelerinde ve ağızlarında karşılaşılan her türlü ayırıcı ses hâdisesi (.....) Türkçe için fonolojik (birleştirici) değil, fonetik (ayırıcı)dır, yani mana ve vazifeyle ilgili değildir. Türk dünyasının değişik çevrelerinde, bir kısmını kesin olarak bilmediğimiz çeşitli tesirler altında gelişmiş veya ortaya çıkmışlardır."³ Üzerinde durduğumuz ses olayı, Gemalmaz'ın da belirttiği gibi anlam ve görevle ilgili değildir. Değişik lehçe ve şivelerden tespit ettiğimiz seksen dokuz örnek sözde gördüğümüz bu ses olayı anlam ayırıcı özellik (distinctive feature) taşımamaktadır.

* Yedinci Milletlerarası Türkoloji Kongresinde sunulan bildiri.

¹ Karaağaç, G., "Türkçede Düzensiz Ses Değişmesi Üzerine", *Türk Dili*, Sayı 562, TDK yay., Ankara, Ekim-1998.

² Baskakov, N.A., *Türk Dillerinde Ön Vokallerin Düzleşmesi ve Karaimcenin Halicz-Luck Lehçesinde ö>e ve ü>i Değişmeleri*, TDAY Belleten 1963, TDK, Ankara-1964.

³ Gemalmaz, E., *Türkçenin Fonemler Düzeni ve Bu Fonemler düzeninin İşleyişi*, Atatürk Üniv. Edeb. Fak. Araştırma Dergü, sayı 12, Fasikül 1, Ankara-1980.

Dilin canlı bir varlık oluşu onun temel özelliklerinden biridir. Bu canlı varlık sürekli bir hareketlilik gösterir. Bu hareketlilik tabii olarak ağızlarda yazı diline oranla daha belirgindir. Yazı fonetik esaslara dayandığı için hareketliliği bir noktada, tam olmasa da, sabitleştirir. Bu donukluk ağızların yazı diline etkisi oranında gevşer ve ağızdaki şekiller, nadir de olsa, zaman zaman ortak dile yansıyabilir. Ancak bu durum, bir dilin veya şivenin yazı dili olmadan önceki devirlerine göre oldukça sınırlıdır. Yazı dili tarihi yeni olan şivelerimizle eski olan şivelerimizi karşılaştırdığımızda bu farklılığı açıkça görürüz.⁴

Bir dilin farklı lehçelerini konu alan bir çalışmada zamanı ve coğrafyayı mutlaka göz önünde bulundurmak gerekir. Türkçe gibi çok geniş bir coğrafyaya dağılmış bir dilin, her dalının değişimleri elbette çeşitlilik arz edecektir. Farklı coğrafyalarda ve değişik zamanlardaki farklı ilişkiler bu çeşitliliğin kaynağıdır. Ancak, ses çeşitliliği, anlam çeşitliliğine göre daha fazla olmakta ve kollar arasındaki bu ses farklılıkları belirleyici olma özelliği taşımaktadır. Tek tek kişilerin seslerinde bile farklılık olduğunu düşünürsek, şiveler arasındaki ses farklılıklarının kaynağı ortaya çıkar.⁵ Aynı şartlarda yetişmiş, hatta aynı aile içerisinde doğup büyümüş kişilerin sesleri bile frekanslarının ayrılığı ile birbirinden ayrılmaktadır. Bu farklılıklar ortak dile yansımaları ve kabul görmeleri oranında yazı dilinin malı olurlar ve dildeki ses değişimlerini oluştururlar. Dilin kullanımından kuynaklanan bu farklılıklar "düzensiz ses değişimleri"ni⁶ ortaya çıkarırlar.

Ön seste ünlü düşmesi, Türkiye Türkçesi ile ilgili gramer çalışmalarında pek üzerinde durulmayan bir konudur.⁷ Yalnız Banguoğlu'nun gramerinde birkaç örnekle konuya değinilmiştir.⁸ Anadolu ve Rumeli ağızları üzerine yapılan çalışmaların pek çoğunda da birkaç örnekle konuya değinilmiş, ancak bu ses olayının sebepleri üzerinde pek durulmamıştır. Meselâ, Rumeli ağızlarının ses bilgisi üzerine yapılan bir çalışmada ünlü düşmeleri genel olarak değerlendirilmiş ve ön seste ünlü düşmesine uğramış olan altı söz örnek olarak verilmiştir.⁹

*Kazak Tilinin Fonetikası*¹⁰ adlı eserde konuya "l" ünsüzüyle ilgili olarak değinilmiştir; "Kazak dilinde söz başında l'nin önünde gelen ı, i ünlülerin imlâ özellikleri gereği (sözün anlamının değiştirilmemesi şartıyla) düşürülür. Mesela: laguv, laj, lazım, lay, layık, lak, lañ, laS, lav "l" ile; lem, legen, leker "i" ile başlar ve şiir di-

⁴ E. Gemalmaz, "Türkçenin Morfo-Sentaktik Yapısının Fonolojisine Etkileri", *TDAY Belleten-1992*, TDK, Ankara, 1995.

⁵ G. Karaağaç, "Dil, Ağız ve Kulak İle İlgili Kelimelerimiz", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* VII, Ege Üniv. Edeb. Fak. yay., İzmir, 1993.

⁶ G. Karaağaç, "Türkçede Düzensiz Ses Değişmesi Üzerine", *Türk Dili*, Sayı 562, TDK Ankara-Ekim-1998.

⁷ M. Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak yay., 20. baskı, İstanbul, 1993.

⁸ T. Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK, yay., Ankara, 1990.

⁹ T. Gülensoy, Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme, *TDAY Belleten-1984*, TDK, Ankara-1987.

¹⁰ S. Mirzabekov, *Kazak Tilinin Fonetikası*, Ahmatı, Kazak Üniversitesi 1993.

linde önlerine ünlü alabilirler?" Burada genel Türkçenin düzenli ses olaylarından biri kabul edilen "l" ile başlayan alıntı sözlerin türeme ünlülerinin düşürülmesinin de ünlü düşmesi olarak kabul edildiğini görüyoruz.

Mırzabekov, konu üzerinde dururken üç önemli noktayı göz önüne koymaktadır. Bunlardan birincisi, sözün anlamının değişmemesi, ikincisi, dar ünlülerin düşmesi, üçüncüsü de "l" ünsüzünün önündeki dar ünlülerin düşmesidir. Bunlar, düzensiz ses değişmesi olarak kabul edilen ön seste ünlü düşmesini bir şarta bağlayabilecek, yani *şartlı değişme* hâline getirebilecek noktalardır. Ancak Türkçenin bütününe dikkate aldığımızda bu kuralların tam hâkim olmadığı da görülecektir. Çünkü örneklere baktığımızda "ö" dışında bütün ünlülerde ve seyrek de olsa ünlü+ünsüz veya ünsüz+ünlü ses birleşiklerinde bile düşme olduğunu görmekteyiz.

Kazak Türkçesinin fonetiği ile ilgili başka bir eserde¹¹ de konuyla ilgili birkaç örnek için şu değerlendirmeyi buluyoruz; "P.M. Melioranskiy, Kazak Tilinde "rod" anlamındaki "ruv" sözünün önünde "u" sesinin işitildiğini belirtir. Yazarın bu düşüncesi yerindedir (s. 242). Bu yazar; lak, laktır- dendiğinde de az da olsa önlerinde "ı" veya "u" söylendiğini yazar. Ağızlarda *ılak* veya *ulak* şekilleri de yok değildir (s. 243)."

Ön seste ünlü düşmesini, düşen ünlülere göre ayırdığımızda şu sayılarla karşılamaktayız:

a ünlüsü

Türkçe sözlerde	8
Alıntı sözlerde	1
Birleşik sözlerde	2

e ünlüsü

Türkçe sözlerde	2
Alıntı sözlerde	1

ı ünlüsü

Türkçe sözlerde	20
Alıntı sözlerde	2
Birleşik sözlerde	1

i ünlüsü

Türkçe sözlerde	18
Alıntı sözlerde	4
Birleşik sözlerde	1

¹¹ İ. Kenesbayev-G. Musabayev, *Kazırgı Kazak Tili* (Leksika-Foneütika), İkinci baskı, Almatı Mektep Baspası, 1975.

o ünlüsü

Türkçe sözlerde	2
Birleşik sözlerde	2

u ünlüsü

Türkçe sözlerde	11
Alıntı sözlerde	2
Birleşik sözlerde	2

ü ünlüsü

Türkçe sözlerde	4
-----------------	---

Bunlardan başka 4 Türkçe, 2 alıntı sözde de ünlü+ünsüz veya ünsüz+ünlü şeklindeki hece düşmesini görüyoruz. Bunlar;

yanak>nāk
 taşık->çık-
 haram>ram
 inşallah>şallah
 ogulan>oglan>oğlan>ulan>ulan>lan
 ogulak>oglak>oğlak>ülak>ulak>lak sözleridir.

Görüleceği üzere son iki örnekteki düşme şartları, diğer örneklere göre farklılık arz etmektedir.

Yukarıdaki listeyi değerlendirdiğimizde ortaya çıkan durum şöyledir:

"a" ünlüsü toplam 11 sözde düşürülmüştür. Bunlardan laçın¹², lakırdı¹³, narı¹⁴ ve vurçık tarihî sözlüklerimizde bu biçimleriyle tespit edilmiş sözlerdir. Diğerleri ise yeni şivelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu sözlerden beşi akıcı "l" ünsüzünün önündeki ünlüsünü düşürmüştür. Ünlünün düşmesinde bu ünsüzün de etkisi olduğu düşüncesindeyiz. "Narı" sözünde ise *añaru>iñaru>naru* şeklinde bir gelişme sonucu ünlü düşmesi olmuştur. Aynı gelişmenin laçın, laşık, lañ, vurçık sözlerinde de olduğunu düşünüyoruz. Nitekim *laçın* sözü bazı şivelerimizde *ilaçın*, *lañ* sözü *ilañ* şekilleriyle de yaşamaktadır. *Agırçak* sözünde ise *agırçak>avırçak>uvırçak>uvırçık>vurçık* şeklindeki bir gelişmeyle yine dar ünlü düşürülmüştür.

Alıntı sözlerde "a" ünlüsünün düştüğü tek örnek *Derleme Sözlüğü*'nde kayıtlı olan "araka" sözüdür.

"A" ünlüsü düşen sözlerin ikinci seslerine göre durumu:

¹² Bu sözle ilgili olarak bk. H. Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999.

¹³ Bu sözle ilgili olarak bk., G. Karaağaç, "Türkçede Düzensiz Ses Değişmesi Üzerine", *Türk Dili*, TDK, Sayı 562, Ekim, 1998.

¹⁴ Bu sözle ilgili olarak bk. N. Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 4. baskı, MEB yay., İstanbul-1992, Bang, J. (Çeviri Tahsin Aktaş), *Köktürçeden Osmanlıcaya*, TDK yay., Ankara, 1996.

"l" beş söz, "n" bir söz, "r" bir söz, "ş" iki söz, "v" bir söz, "z" bir söz.

"E" ünlüsü, en az düşürülen seslerdendir. İkisi Türkçe, biri alıntı olmak üzere üç sözde bu ünlü düşürülmüştür. Bu üç sözün de (ebir-, emekle-, emel) ikinci seslerinin çift dudak ünsüzü olması acaba tesadüf müdür? Bu örneklerde düşmeden önce ünlü daralması izlerine rastlanmamakta, doğrudan geniş ünlülerin eritildiği anlaşılmaktadır.

"ı" ve "i" sesleri söz başında en fazla düşürülen ünlülerdir. Türkçede dar ve vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi kurallı bir ses olayıdır. Bu ünlünün orta hecede düşürülmesindeki etkenin, tek başına olmasa da, söz başında da geçerli olduğu görülmektedir. Bilhassa "ı" ve "i" ön seste düşürülmesini, bunların diğer ünlülere göre daha zayıf, hatta belki de daha kısa olmalarına bağlayabileceğimiz gibi, ikinci ses olan ünsüzlerin de etkili olduğunu düşünebiliriz.¹⁵

"I" ünlüsü düşen sözlerin ikinci seslerine göre durumu:

"I" üç, "m" bir, "n" bir, "r" dört, "s" dokuz, "ş" üç, "f" bir söz.

"İ" ünlüsü düşen sözlerin ikinci seslerine göre durumu:

"I" yedi, "f" bir, "k" bir, "m" bir, "n" iki, "r" bir, "s" dört, "ş" dört, "y" iki söz.

"O" ünlüsünün düşürüldüğü altı örneğin ikisi hece düşmesi şeklindedir. Bu örneklerin tamamında yuvarlak ünlünün daraldıktan sonra düşürüldüğü kanaatindeyiz. Altı örneğin dördünde ikinci ses akıcı "l" ünsüzü, birinde "r", birinde de "b"dir.

"Ö" ünlüsünün düştüğü örneğe taradığımız kaynaklarda rastlamadık.

"U" ünlüsü de fazla düşürülen seslerden biridir. Bu ünlüde ikinci seslere göre durum şöyledir;

"ç" iki, "v" bir, "l" bir, "k" bir, "m" bir, "r" bir, "ş" iki, "y" bir, "z" bir söz.

"Ü" ünlüsünün düştüğü dört sözden birinin ikinci sesi "l", ikisinin "v", birinin de "z"dir.

İkinci ses ünsüzlere göre dağılım şu şekildedir: Patlamalı ünsüzlerden "b" iki, "m" beş, "k" iki, "g" bir; patlamalı-sızmalı ünsüzlerden "ç" dört; sürtünücü ünsüzlerden "f" üç, "v" dört, "y" dört, "h" bir; sızıcı ünsüzlerden "s" on iki, "ş" on üç, "z" üç; nazal ünsüzlerden "n" dört; akıcı ünsüzlerden "l" yirmi "r" dokuz söz.¹⁶

Bu sayılardan açıkça görüleceği üzere, sızıcı ve akıcı ünsüzlerin önündeki ünlülerde düşme daha fazla olmaktadır.

¹⁵ A.B. Ercilasun, Kars İli Ağızları- Ses Bilgisi-, Gazi Üniv. yay., Ankara 1983, T. Günay, *Rize İli Ağızları*, Kültür Bak. yay., Ankara, 1978.

¹⁶ Ünsüzlerin tasnifi ile ilgili olarak bk. A. Aksan, *Her Yönüyle Dil, II. Cilt*, TDK yay., Ankara, 1979.

Türkçenin hemen bütün şivelerinden tespit ettiğimiz ön seste ünlü düşmesi olayıyla ilgili vardığımız sonuç, bu olayın akıcı ve sızıcı ünsüzlerin önündeki vurgusuz dar ünlülerde yoğunlaştığıdır. Geniş ünlü taşıyan sözlerdeki düşme ise, çoğunlukla bu ünlülerin darlaşması sonucunda olmaktadır. Geniş ünlünün düştüğü çok az örnekle karşılaşırız ki onlar da ağızlara veya son devirlerde yazı dili olma imkânını yakalamış olan şivelerimize ait örneklerdir.

Türkçe bir taraftan l, r, s ile başlayan alıntı sözlerin önünde ünlü türeterek bu sözleri kullanırken, bir taraftan da tam tersi bir işlemle bu seslerin önlerindeki dar ünlüleri düşürmektedir. Görüldüğü gibi Türkçede görülen ön ses düşme ve türeme olayı, şartlı (conditioned) ve düzensiz (irregular/spontaneous) bir görüntü sergilemektedir.

Ön seste ünlü düşmesi (aphaeresis-aphesis)in kaynak ve yapılarına göre tasnifi:

1. Türkçe sözlerde;

a. Ünlü düşmesi

a.1. "A" ünlüsünün düşmesi

laçın/laşın < *alaçın* [TDES, Sag., Şor-OSTN], doğan türü, *ala doğan*. Tarihi şivelerde ve günümüz şivelerinin pek çoğunda *laçın* biçimiyle kullanılan bu söz, (Balkar) *ilyaçın*, (Başkurt) *ılasın*, (Kırgız) *ılâçın*, (Hakas) *ılâçın* biçimleriyle de karşımıza çıkmaktadır.

lakırdı < *alakırdı*: söz [Osm., Krm.-OSTN, TS], krş. *alakır-* [EDPT, EUTS].

lañ < *ılañ* < *alañ* [KTTS], aksilik, uğursuzluk, belirsizlik.

laşık < *alaşık* < *alacuk* [Kir.-OSTN, KTTS], küçük bağ evi, eski ev, çadır.

lav < *alav*: *alev* [KTTS, YUTS, KS, TTAS].

narı < *ıñaru* < *añaru* [EUTS, Dsch.-OSTN], şu (o) tarafta, öbür tarafta.

vurçık < *uvurçık* < *avurçak* < *agirçak/agırşak* [EDPT, KİTS], iğ, mihver, mil, eksen.

zıtuv < *azıtuv* [KTTS], hemen dönüş yapmak, gözden kaybolmak.

a. 2. "E" ünlüsünün düşmesi

pir- < *ebir-* [ÇŞ], çevirmek

mehliyerek < *emekliyerek* [KİA], emekliyerek.

a. 3. "I" ünlüsünün düşmesi

Igıy < *ılgıy* [Tel.-OSTN], seçkin.

lıca/lice < *ılıca* [TaS], ılıca.

İtam < *ıltam* [Tel.Alt.-OSTN], çabuk.

mızgan- < *ımızgan-* [TaS, Derl., KTTS, ÜTİL], hafif uykuya dalmak.

nan- < *ınan-* [KTTS, KS], inanmak.

rak < *ırak* [Bar.Tel.Alt.Şor, Leb. Sag. Koib.-OSTN], ırak, uzak.

- rım* < ırım [Alt.Tel.Şor.Leb.Sag.Koib.Kir.Kas.-OSTN], alâmetlere, fallara inanma.
rın < ırın < irin [Kir.-OSTN], irin, cerahat.
rıs < ırıs [Alt.Tel.Şor.Leb.Sag.Koib.Ktsch.Küer.Kir.Kom.-OSTN], zenginlik, bereket, devlet, baht.
sıcak < ııcak [TS, TaS], sıcak.
sıllık < ııllık [EİA], ıllık.
sırğa < ıırğa [Alt.Tel.Leb.Şor.Küer.Kir.-OSTN], küpe. *Kıpçak Sözlüğü*'nde bu sözün r~z nöbetleşmesiyle *sızga* biçimiyle de karşılaşılıyor.
sırgan < ıırgan [Derl.], ıırgan otu.
sırgalı < ıırgalı [KTTS], yabancı bir yonca türü.
sırgı < ıırgı [KTTS], bir yerde durmama.
sırmak < ıırmak [TaS], ıırmak.
sıtma < ııtma [TS], ıtma.
şan- < ışan- [ÇŞ], inanmak, güvenmek.
şık < ışık, *şılı* < ışılı, *şıla-* < ışıla- [Tel.Alt.Kas.-OSTN, GTS, TaS, Derl.], ışık, ışıklı, ışılmak.
şna < ışna [Kas.-OSTN], ağaçları keserek toprak açma.

a. 4. "İ" ünlüsünün düşmesi

- ficek* < ificek < ivicek < ibicek [Derl.], kur'a.
kindi < ikindi [KYA], ikindi.
lay < ılay < iley [KıTS], ön, kat, nezd.
lek- < ılek- < ilek- [ÇŞ], *lek-* < *ilek-* [Kas.-OSTN], asılı durmak, asılı kalmak. *Lektir-* < *ilektir-* [Kas.-OSTN], asılı durdurmak, *lekerle-* < *ilekerle-* [KTTS], birleştirmek, tutturmak. *Legiş-* < *ilegiş-* [Kas.-OSTN], ipin ucunu karışıklı tutmak.
lek < ilek [KTS], grup, sıra.
lep < ilep [KS], alev.
les- < ıles- [ÇŞ], iletme, götürme.
lesüv < ılesüv [KTS], bir şeyin peşini bırakmadan arkasından gitmek.
lezde < ılezde [KTS], hemen, hiç gecikmeden.
meci < imece [GTS, Derl.], imece.
nek < inek [Şor-OSTN, ŞS], inek.
rıtıkı < ııtıkı < iritki [KTS], ikilik, anlaşmazlık.
sen- < ısen- < işen- < ışan- < ışan- [KTTS], inanmak, güvenmek.
sıtme < ııtme < ııtma [Krm.-OSTN], kızgın ateş.
ste- < ıste- [RAS], istemek.
şek < işek < içek [Kir.-OSTN], bağırsak.
şte < işte < uşta [Osm.-OSTN, RAS], işte.
yessi < iyesi [Derl.], sahibi
yiliğe < iyiliğe [KİA], iyiliğe.

a. 5. "O" ünlüsünün düşmesi

lar- < *olar-* [ÇŞ], oturmak. *lart-* < *olart-* [ÇŞ], oturtmak.
rama < *orama* [KTS], çerçeve. (*oram*: boğum, paket).

a. 6. "U" ünlüsünün düşmesi

çug < *ucug* [ÜTİL]- alev, ateş.

çuz < *uçuz* < *uçız* [EDPT], *çüz* < *çuz* < *uçuz* < *uçız* [KıTS], ucuz.

fan- < *ufan-* < *ufşan-* < *uvşan-* < *ubşan-* [TTAS, BTH, ÇŞ, Osm.-OSTN], ufanmak. *fat-*
 < *ufat-* < *ufşat-* < *uvşat-* < *ubşat-* [TaS, Derl., GTS, Osm.-OSTN], ufat-
 mak. *vak* < *uvak* < *uvşak* < *ubşak* [TTAS, BTH, ÇŞ], ufak. *vat-* < *uvat-* <
uvşat- < *ubşat-* [TTAS, BTH, ÇŞ, Osm.-OSTN], ufatmak. *van-* < *uvan-*
 < *uvşan-* < *ubşan-* [TTAS, BTH, ÇŞ], ufanmak.

kusav < *uksav* < *ukusav* < *okuşav* [KTS], benzetmek.

lav < *ulav* < *ulag* < *ulak* [Kir.-OSTN], beygirlerin konduğu sıra.

mutlu < *umutlu* [TS, GTS], mutlu sevinçli.

ruv < *uruv* < *urug* [KTTS], boy, kabile.

şan < *uçun* [ÇŞ], için.

şur- < *uşur-* < *uçur-* [Kir.-OSTN], uçurmak.

yuhu < *uyuhu* < *uyuku* [KTTS, ATS], uyku.

zak < *uzak* [YUTS], uzak.

a.7. "Ü" ünlüsünün düşmesi

leş- < *üleş-* [Kkir.-OSTN], ganimet almak.

vendire < *üvendire* [Derl.], üvendire.

veyik < *üveyik* [Derl.], üveyik kuşu.

zengü/zengi < *üzengi* [TaS, Derl.], üzengi.

b. Ünsüz+ünlü veya ünlü+ünsüz düşmesi

Türkçe ve alıntı sözlerde örneklerine az da olsa rastlanan bir ses olayıdır.
 Türkçe sözlerde;

nāk < *yanak* [Şor, Soy.-OSTN], yanak.

çık- < *taşık-* [bütün kaynaklar], çıkmak.

lak < *ūlak* < *oğlak* < *ogulak* [KTTS, kır.-OSTN], oğlak.

lan < *ūlan* < *oğlan* < *ogulan* [TS, LÇT], oğlan.

Son iki örnekte önce ünsüz düşmesi, sonra ünlü düşmesi yaşanmıştır. Yani ted-
 rici bir sese olayı vardır.

Alıntı sözlerde;

ram < *aram* < [ETUTS], haram.

şallah < *işallah* < *inşallah* [TaS], inşallah.

2. Alıntı sözlerde

a. "A" ünlüsünün düşmesi

raka < araka [Derl.], bir bezelye türü.

b. "E" ünlüsünün düşmesi

mel < emel [BTH], emel.

c. "I" ünlüsünün düşmesi

smarla- < ısmarla- [Osm.-OSTN], ısmarlamak. Osparla-, usbarla-, ısparla-, ospurla-,
asmarla-, ısmarla- [EDPT, Orta Farsça "sipur" sözünden].

flamur < iflamur < ihlamur [RAS], ihlamur.

ç. "İ" ünlüsünün düşmesi

lac < ilac [KTTS], ilaç. Laacı < ilaç [KS], ilaç.

nısap < ınısap < inisap < insaf [KTS], insaf.

sırap < ısırap < isirap < israf [KTTS], israf.

şâret < işâret [OSTN], işaret.

d. "U" ünlüsünün düşmesi

Hüt < Ühüt < Uhut [KİA], Uhut.

Garçin < Ugarçin [RAS], bir köy adı.

3. Birleşik sözlerde

a. "A" ünlüsünün düşmesi

eşu < ana şu [YUTS], işte şu.

eşundak < ana şundak [YUTS], işte şunun gibi.

b. "I" ünlüsünün düşmesi

yıbar- < ıyıber- < ıdıber- [Tob.Dsch.-OSTN, TaS], göndermek.

c. "İ" ünlüsünün düşmesi

çedik < iç edik [TDES], kısa konçlu çizme.

ç. "O" ünlüsünün düşmesi

birisi gün < obirisi gün < ol birisi gün [KBLS], öbür gün.

lere < olere < ol ara [ÇŞ], ora, orası.

d. "U" ünlüsünün düşmesi

şimdi < uş imdi [TaS, TS], şimdi.

şal < uş ol [TaS], sol < şol < uş ol [KTTS], şu, o.

KISALTMALAR

- ATS** : Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü.
KBLS : Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü.
BTH : Başkort Teleneñ Hüzlege.
EUTS : Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü.
EDPT : Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.
Derl. : Derleme Sözlüğü.
GTS : Gagauz Türkçesinin Sözlüğü.
KİA : Kars İli Ağızları-Ses Bigisi.
TDES : Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü.
EİA : Erzurum İli Ağızları.
RAS : Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme.
KYA : Kütahya ve Yöresi Ağızları.
KTTS : Kazak Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi.
ŞS : Şor Sözlüğü.
YUTS. : Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü.
KTS : Kazak Türkçesi Sözlüğü.
ÇS : Çuvaş Sözlüğü.
OSTN : Opyt Slovarya Tyurkskih Nareçiy.
LÇT : Lügat-ı Çağatayî ve Türkî-i Osmanî.
TaS : Tarama Sözlüğü.
TTAS : Tatar Teleneñ Añlatmalı Süzlege.
KıTS : Kıpçak Türkçesi Sözlüğü.
TS : Türkçe Sözlük.
ÜTİL : Üzbek Tiliniñ İzahlı Lügatı.
KS : Kırgız Sözlüğü.

KAYNAKLAR

- Altaylı, Seyfettin (1994), *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: MEB, yayınları.
 Aytaç, Prof. Dr. Kemal (1990), *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü*.
 Bang, W. (1996) (Çev. Tahsin Aktaş), *Köktürkçeden Osmanlıcaya*, Ankara.
 Banguoğlu, Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, Ankara.
 Baskakov, N.A. (1988), *İstoriko Tipologičeskaya Fonologiya Tyurkskhiy Yazıkov*, Moskova.
Başkort Teleneñ Hüzlege I-II, Moskova-1993.
 Caferoğlu, A. (1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK, İstanbul.

- Sir Gerard Clauson (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press.
- Demircizade, E. (1972), *Muasir Azerbaycan Dili (Fonetika, Orfoepiya, Orfografiya)*, Bakı.
- Derleme Sözlüğü* (1974), TDK, yay. Ankara.
- Doğru,-Abdülmeccit Kaynak, İsmail (1991), *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, Ankara.
- Ercilasun, Ahmet B. (1988), *Kars İli Ağızları-Ses Bigisi*, Ankara: Gazi Üniv.
- Eren, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara..
- Ergin, M. (1958), *Türk Dil Bilgisi*, 1. baskı, İstanbul.
- Efrasiyap Gemalmaz (1978), *Erzurum İli Ağızları*, Erzurum: Atatürk Üniv. yay.
- Gülensoy, Doç. Dr. Tuncer (1987), "Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme", *TDAY Belleten-1984*, TDK yay., Ankara.
- Gülensoy, Doç. Dr. Tuncer (1988), *Kütahya ve Yöresi Ağızları*, Ankara: TDK yay.
- Günay, Dr. Turgut (1978), *Rize İli Ağızları*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara.
- Kaliyev, B. (1984), *Kazak Tilindegi Davıstı Dıbıstardıñ Reduktsiyası*, Almatı.
- Kazak Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi* (1974), (10 cilt), Almatı.
- Keñesbayev, I. Musabayev, G. (1975), *Kazırgı Kazak Tili (Leksika, Fonetika)*, Almatı.
- Tannagaşeva, N.N. Kurpeško Ş. Halûk Akalın, Doç. Dr. (1995), *Şor Sözlüğü*, Adana.
- Mırzabekov, S. (1993), *Kazak Tiliniñ Fonetikası*, Almatı.
- Necip Emir Necipoviç (1995), (Çev. İklil Kurban), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK yay.
- Oraltay, Hasan Yüce Doç. Dr. Nuri, Pınar, Saadet (1984), *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayını.
- H. Paasonen, *Çuvaş Sözlüğü* (1950), İstanbul: TDK yay.
- V. Radloff, *Opyt Slovarya Tyurkskih Nareçiy (Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte)*, St. Peterburg, I-1893, II-1899, III-1905, IV-1911.
- Şeyh Süleyman Efendi, *Lügat-ı Çağatayî ve Türkî-i Osmanî*.
- Tarama Sözlüğü*, (1963), Ankara: TDK, yay.
- Tatar Teleneñ Añlatmalı Süzlege I, II, III, 1977 Kazan.
- Toparlı, Recep (1993), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*.
- Türkçe Sözlük*, (1988), 9. bs., Ankara: TDK yay.
- Üzbek Tiliniñ İzahlı Lügatı I, II*, (1981), Moskova.
- K.K. Yudahin (1988), (Çev. Abdullah Taymas), *Kırgız Sözlüğü*, 2. baskı, Ankara: TDK yay.